

Bruno Debaenst, ***Een proces van bloed, zweet en tranen! Juridisering van arbeidsongevallen in de negentiende eeuw in België*** (Dissertatie Gent 2010, Iuris Scripta Historica 25; Brussel: Koninklijke Vlaamse Akademie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2011, 503 pp., ISBN 978 90 6569 083 8).

19 april 1883. Een tiental mijnwerkers is aan de slag in de mijnput van Saint-Désiré in Quaregnon. Bij de voorbereiding van een explosie, menen vader en zoon Michel mijn gas op te merken in de mijn gang. Vader Michel waarschuwt porion Furet dat hij de explosieven niet tot ontploffing mag brengen. Maar Furet staat onder druk, het groepje kompels ligt immers al achter op hun werkschema. Furet maakt aanstalten om de explosieve werkzaamheden toch voort te zetten, waarop vader Michel zijn collega's aanmaant om het bevel van Furet te negeren. Insubordinatie. Uiteindelijk trekt vader Michel aan het kortste eind, en wordt de explosie toch uitgevoerd, met een enorme mijn gasontploffing als gevolg. Van de negen aanwezige mijnwerkers kan alleen zoon Michel het ongeval navertellen. Lag een onhaalbare werkplanning aan de basis van de dood van Furet en zijn medewerkers? Had Furet zelf een inschattingfout gemaakt? Volgens sommige andere mijnwerkers handelde Furet doorgaans als een voorzichtig man. Voor de mijn ingenieur die het onderzoek voerde, bleek het geen eenvoudige zaak om de precieze verantwoordelijkheden te achterhalen. Waarom, dat komen we te weten in het lijkige boek van Bruno Debaenst.

Arbeidsongevallen vormden een groot probleem in het jonge, zich industrialiserende België. Op de eerste plaats voor de arbeiders die er het slachtoffer van werden. De Gentse historicus, jurist en criminoloog Bruno Debaenst besloot er zijn proefschrift aan te wijden. Daartoe dook hij in de archieven van werkrechtshraden, parketten, correctionele en burgerlijke rechtbanken van Brugge, Gent, Antwerpen, Mechelen en Bergen. Zijn onderzoek resulteerde in een doorwrochte studie die vele, uiteenlopende verdiensten heeft.

De problematiek van de arbeidsongevallen in België was al enigszins bestudeerd vanuit sociaal en sociaalpolitiek oogpunt. Vanuit rechtshistorisch perspectief bleek dat echter veel minder het geval, en daarom koos de auteur voor die specifieke insteek. Concreet hanteert hij onder meer het perspectief van de 'juridisering' van de arbeidsongevallen. Die term impliceert dat juridische ordeningsmechanismen gaan primeren boven andere, zoals religieuze of sociale. Jurgen Habermas beschreef de

juridisering van de wereld van industrie en arbeid als de vierde en laatste grote ontwikkelingsfase van het recht (na de burgerlijke, de constitutionele, en de democratische staat). Een overgang die samenhang met de verschuiving van een 'contemplatieve' naar een actieve overheid. Naast die rechtshistorische inslag, wilde de auteur echter ook het microniveau van het individuele arbeidsongeval aan bod laten komen. Op die manier beoogde hij te komen tot een 'sociale rechtsgeschiedenis', op het snijvlak van sociale geschiedenis en geschiedenis van sociaal recht.

Dat de Belgische overheid zich in het midden van de negentiende eeuw op sociaalpolitiek vlak veeleer 'contemplatief' opstelde, valt allicht niet te betwijfelen. De alom bejubelde vrijheid van ondernemen en vrijheid van arbeid zorgden voor een bijna totale afwezigheid van regulering. Dat zorgde op zijn beurt voor heel wat praktische problemen in de fabrieken. Zelfs arbeidsongevallen, die vaak toch ingrijpende gevolgen hadden, werden op de werkvloer niet zelden ervaren als een soort 'gesel gods', en dus lijdzaam ondergaan. Sommige werkgevers toonden wel degelijk aandacht voor de veiligheid van hun arbeiders, maar dat kon zeker niet van allen gezegd worden. De werklieden zelf stonden tijdens hun arbeid dan weer onder zeer zware druk om toch maar een leefbaar loon bij elkaar gezwoegd te krijgen.

Vanaf het midden van de jaren 1870 ziet de auteur enkele timide verschuivingen optreden. Een aanzet tot regulering zorgde voor verbeteringen in de veiligheid van bijvoorbeeld stoommachines. Op dat vlak deed België het overigens niet eens zo slecht, al bleef de daadwerkelijke inspectie van de fabrieksarbeid wél achter bij andere landen. Op juridisch vlak voorzagen reeds enkele artikels in het Burgerlijk Wetboek de mogelijkheid om een schadevergoeding te vorderen, tenminste wanneer er een duidelijke fout kon bewezen worden. En dat laatste was vaak net het probleem. Vanaf de jaren 1870 zag men het aantal burgerlijke vorderingen niettemin toenemen.

In 1884 publiceerde Charles-Xavier Saintelette (u kent hem van de tunnel op de Brusselse ring) een studie over de verantwoordelijkheid bij arbeidsongevallen. Hij vertrok zeer uitdrukkelijk van de verantwoordelijkheid van de werkgever, wat in de feiten een omkering van de bewijslast met zich meebracht. Saintelettes nieuwe benadering kende een zekere impact in de Belgische rechtspraak, maar was vooral belangrijk omdat ze attendeerde op de netelige kwestie van schuld en verantwoordelijkheid bij arbeidsongevallen. Met de studie van Saintelette werd België zich bewust van wat de auteur het 'juridisch arbeidsongeval' noemt.

In de loop van de jaren 1880 en 1890 deed de sociale kwestie zich in alle hevigheid voelen, en ging de regering over tot het stemmen van een hele reeks sociale wetten. Die betroffen onder meer het wegwerken van een aantal misbruiken in de uitbetaling van het loon en in de kinderarbeid, maar omvatten daarnaast ook een eerste regulering van het arbeidscontract en de arbeidsongevallen. De wet van december 1903 op de arbeidsongevallen introduceerde de notie van het beroepsrisico. Het idee dat in een industriële maatschappij ernstige arbeidsongevallen nu eenmaal konden gebeuren, als

gevolg van gemechaniseerde arbeid, of gewoon toeval, wierp een bom in de heersende liberale cultuur van ongelimiteerde individuele verantwoordelijkheid.

Aan bloed, zweet en tranen geen gebrek in deze lijvige publicatie. Zeker niet bij de arbeiders die er het onderwerp van uitmaken. Maar allicht evenmin bij de auteur, die hier een ijzersterk, doorwrocht studiewerk aflevert. Waarschijnlijk ligt de voornaamste verdienste van dit boek in de combinatie van juridische theorie enerzijds, en de bijzonder rijke, evenementiële beschrijving van concrete ongevallen anderzijds. Deze studie kan inderdaad gelezen worden als een boeiend rechtshistorisch verhaal, met een gedetailleerde analyse van verschillende perspectieven op juridische aansprakelijkheid bij arbeidsongevallen. Voor een niet-jurist liggen die passages soms wat zwaar op de maag, maar dat is uiteraard het probleem van de niet-jurist. Daarnaast kan het boek ook gelezen worden als een interessante sociale geschiedenis, waarbij de lezer meegesleurd wordt tussen zwoegende mijnwerkers in benauwde koolmijngangen en tussen razende, stampende en stomende machines. De beschrijving van een bijzonder talrijke hoeveelheid arbeidsongevallen kan voor sommige lezers misschien wat 'opsommend' overkomen, maar biedt anderzijds een rijk en genuanceerd beeld van het leven van de negentiende-eeuwse arbeider.

Bruno Debaenst had zich als ambitie gesteld om een 'sociale rechtsgeschiedenis' te schrijven, op het snijvlak van de sociale geschiedenis en de geschiedenis van het sociaal recht. Op die manier wilde hij zijn steentje bijdragen tot wat hij noemt de 'contextuele sociale rechtsgeschiedenis'. Naar mijn mening is hij daarin met veel verve geslaagd. Deze studie ademt de diversiteit aan wetenschappelijke disciplines waarin de auteur zich bekwaamd heeft. Het boek is een 'must' voor wie geïnteresseerd is in juridische aansprakelijkheid op het werk, maar daarnaast ook een forse aanrader voor iedereen die het leven op de negentiende-eeuwse werkvloer wil begrijpen.

Jo Deforme, KU Leuven